

РОЗВИТОК СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ, ТЕНДЕНЦІЇ, МОЖЛИВОСТІ

STARTUP DEVELOPMENT IN UKRAINE: THEORETICAL ASPECTS, TRENDS, OPPORTUNITIES

У статті досліджено теоретичні аспекти функціонування стартапів як форми організації інноваційного бізнесу: розглянуто сутність, зміст та відмінності стартапів від традиційного підприємництва. Визначено основні критерії, що визначають авторитетність стартапів та формують їх рейтинг. Проаналізовано міжнародний рейтинг України за розвитком стартапів, а також тенденції провідних міст країни. Проведено оцінку залучення інвестицій та формування вартості стартапів в Україні. Визначено ризики та проблеми, з якими стикаються українські стартапери. Окреслено тенденції та стратегічні перспективи подальшого розвитку стартапів, серед яких: активність в сфері інформаційних технологій; ріст кількості стартапів, де продуктом є мобільні застосунки, комп'ютерні програми та ігри; стимулювання інновацій та розробка стартапів в переробній промисловості, фінансовій та страховій діяльності, телекомунікації. Обґрунтовано напрями державної підтримки розвитку стартапів та венчурного інвестування в Україні.

Ключові слова: інновації, стартап, інноваційне підприємництво, рейтинг, інвестиції, вартість стартапу, державна підтримка.

УДК 338.242

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct65-7>

Сак Т.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри підприємництва
і маркетингу
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

Шостак Л.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри підприємництва
і маркетингу
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

Вознюк Ю.С.

бакалавр
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

Sak Tetyana

Lesya Ukrainka Volyn National University

Shostak Ludmila

Lesya Ukrainka Volyn National University

Vozniuk Julia

Lesya Ukrainka Volyn National University

The article examines the theoretical aspects of the functioning of startups: the essence, content, and differences of startups from traditional entrepreneurship. A startup is a modern form of starting an innovative business that has a high potential for development and is designed for rapid growth and scalability. The main criteria that determine the credibility of startups and form their rating are identified: efficiency; financing; market size; talent; experience; knowledge; connectivity. Ukraine's international ranking for the development of startups, as well as trends in the country's leading cities are analyzed. According to the international rating StartupBlink, Ukraine in 2021 ranked 34th among 100 countries. Over the past 20 years, the development of startups in the IT industry has gained momentum. However, there are many promising areas in the country, in addition to IT, which may develop in the future and help bring Ukraine to high ratings. An assessment of investment attraction and cost formation of startups in Ukraine was conducted. The risks and problems faced by Ukrainian startups have been identified. The tendencies and strategic prospects of further development of startups are outlined, among which: activity in the field of information technologies; the growing number of startups with mobile applications, computer programs, and games; stimulating innovation and development of startups in the processing industry, financial and insurance activities, telecommunications. Ukraine has great potential and opportunities for the development of startups in the future, but their further implementation is possible only with effective state intervention. The problem for Ukraine is the insufficient level of support for startups from the state, the low investment climate in the country, as well as the ambiguous regulatory framework. The directions of state support for the development of startups and venture investment in Ukraine are substantiated: orientation on the development of entrepreneurial culture; enabling startups to participate in international programs; guarantee of protection of the rights of startups, intellectual property; increase in investments by the state for further development of startups in the country.

Key words: innovations, startup, innovative entrepreneurship, rating, investments, startup cost, state support.

Постановка проблеми. Стартапи проникають все глибше в економічну сферу суспільного життя України, що сприяє збільшенню частки як інноваційних проектів, так і інвестиційних компаній, нарощенню їх конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Розвиток стартапів супроводжується подальшим створенням компаній, які спеціалізуються на виробництві принципово нових товарів, інноваційних технологій та наданні послуг, що задовольнятимуть споживача. Дана індустрія є рушійною силою для економіки будь-якої країни, адже такі нововведення мають здатність швидко розвиватись та пристосовуватись до змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Проте, існують і загрози, які пов'язані з високою ризикованістю при залученні інвестицій, обмеженими ресурсами, а також відсутністю чіткого управління стартап проектами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток стартапів є темою, що зберігає свою

актуальність протягом останніх років як в Україні, так і за кордоном. Популярними є праці зарубіжних підприємців-практиків щодо створення та просування стартапів [1; 2].

Вітчизняними науковцями, що в останні роки висвітлюють тему розвитку стартапів є: Бояринова К. О. [5], Дума О. І., Завтура К. О. [6], Кохан М. О., Мазур А. В. [7], Кравченко М. О., Газарян Є. А. [8], Подольчак Н. І., Ситник Н. І. [10], Яцкевич І. В., Петрашевська А. Д., Кемарська Т. Г. [12]. Незважаючи на зростаючу популярність стартапів, недостатньо вивченими залишаються проблеми і перспективи їх розвитку в Україні в умовах діджиталізації економіки, нестабільності функціонування бізнесу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження теоретичних засад функціонування стартапів, визначення стану та тенденцій їх подальшого розвитку й стратегічних перспектив.

Виклад основного матеріалу. Тема розвитку стартапів сьогодні є актуальною не тільки в Україні, а й поза її межами. Дане поняття має англійське походження та в перекладі «start up» означає «запустити, виникати». Підтверджує зарубіжне походження поняття стартапу факт про те, що вперше цей термін було використано в журналі Forbes у 1976 році, а потім у журналі Business Week у 1977 році. Проте більшої популярності, в тому числі і в Україні, дане поняття набуло у 1990-тих роках, під час розповсюдження компаній, бізнес-модель яких ґрунтувалась на роботі в рамках Інтернету, тобто так званих доткомів.

Поняття стартапів розглядають з точки зору різних аспектів, а саме: стартап як процес, стартап як проект, стартап як новостворена організація, стартап як сучасний бізнес з високим потенціалом та стартап як інновація. Такі аспекти дають зрозуміти, що дане поняття є досить широким, різностороннім та одночасно комплексним.

Ерік Піс у праці [2] розглядає стартап як новостворену організацію, яка займається розробкою нових товарів або послуг в умовах надзвичайної невизначеності.

Найбільш повним у розкритті сутності стартапу є визначення дане Стівом Бланком: «Стартап – це тимчасова структура, яка спрямована на пошук і реалізацію масштабованої бізнес ідеї» [1].

Поняття стартапу не слід ототожнювати із поняттям традиційного бізнесу. Для більш повного аналізу даного поняття необхідно визначити основні ознаки стартапу, які відрізняють його від бізнесу та підприємництва загалом:

1) Обмежене фінансування – найчастіше стартапери є студентами університетів чи навіть школярами, тому вони, як правило, не мають достатньої кількості коштів для того, щоб розпочати розробку свого проекту та потребують фінансування.

2) Інноваційність – стартап напряму пов'язаний із необхідністю створювати щось принципове нове, адже на основі нової ідеї здійснюється подальший розвиток та розробка продукту.

3) Невелика кількість працюючих – для створення нової ідеї стартапери часто об'єднуються у невеликі групи для того, щоб досягнути більшого успіху. Усіх членів групи пов'язує наявність великого бажання, таланту та спільної мети.

4) Гнучкість – ця риса головним чином відрізняє стартап від підприємств як малого, так і середнього бізнесу. Це пов'язано з тим, що ідея стартапу може змінюватись з часом та швидко пристосовуватись до різних умов.

5) Короткий період існування (тимчасовість) – стартап після його впровадження та початку виготовлення продукту набуває ознак бізнесу та може перерости в підприємства.

6) Ризикованість – ця ознака пов'язує стартап та підприємництво, оскільки часто стартапи не

реалізуються і «згорають» ще на початковій стадії їх розвитку.

Тому, можна зробити висновок, що головна відмінність стартапу від підприємств малого та середнього бізнесу полягає у тому, що він створюється виключно для реалізації та впровадження нової ідеї за допомогою інновацій, а діяльність малих та середніх підприємств може бути успішною і завдяки реалізації уже відомих ідей та продуктів. Також стартапи – це проекти, які підлягають масштабуванню в майбутньому, тому є сучасною формою започаткування інноваційного бізнесу.

Розвиток стартапів – це рушійна сила для економіки кожної країни, а їх зростання піднімає державу у міжнародних рейтингах та посилює конкурентоспроможність. Відомо, що для успішного створення та подальшого розвитку стартапу необхідно, насамперед, сприятливе середовище, яке включає в себе наявність таланту та знань у стартаперів, джерел фінансування, дослідження ринків збуту тощо.

До 2018 року американська компанія Compass виділяла п'ять основних критеріїв, що визначали авторитетність стартапів [7, с. 76]. Такими критеріями авторитетності сьогодні користуються не тільки у США, але й поза її межами, зокрема в Україні. Проаналізуємо кожен з них:

1) Ефективність – це насамперед стосується ефективності організації діяльності для розвитку стартап проекту, а також ефективне використання інвестицій.

2) Фінансування – доступ до джерел фінансування та їх величина.

3) Розмір ринку – наявні перспективи виходу не тільки на національний, але й на міжнародні ринки.

4) Талант – обізнаність, рівень освіти, кваліфікація та заробітна плата стартаперів.

5) Досвід – наявність знань на основі раніше розроблених стартапів.

Безумовно, ці критерії є основними, проте у 2019 році компанія додала до вже існуючих ще два критерії авторитетності (успіху): знання та зв'язність. Знання безпосередньо є важливим аспектом для проведення необхідних досліджень та аналізу ситуацій, що виникають. Зв'язність показує необхідність розширення ринку за допомогою комунікацій з інвесторами, експертами та дослідниками.

Найбільшу вагу впливу мають такі критерії як ефективність та фінансування, що є цілком обґрунтовано, оскільки успіх кожного стартапу насамперед залежить від ефективної організації роботи та залучених джерел фінансування.

За даними «Global Map of Startup Ecosystems – StartupBlink» Україна в 2020 році займала 29 позицію у рейтингу, а у 2021 році – 34 позицію [4]. П'ятірка лідерів є незмінною в 2020–2021 рр. – це США, Великобританія, Ізраїль, Канада,

Німеччина. Зміни показників розвитку стартапів за Глобальним індексом екосистеми стартапів наведено в таблиці 2.

У таблиці 1 відображено вагу пливущого кожного критерію на загальний рейтинг стартапу.

Таблиця 1

Рівень впливу критеріїв на загальний рейтинг стартапу

Назва критерію успіху	Вага пливущого на рейтинг стартапу, %
Ефективність	30
Фінансування	20
Розмір ринку	12,5
Талант	10
Досвід	10
Знання	12,5
Зв'язність	5

Джерело: побудовано на основі [4; 7]

Глобальний індекс екосистеми стартапів є порівняльним. Хоча за даними StartupBlink екосистема України скоротилася, вважаємо що рейтинг не був гіршим за минулий рік. Зниження позицій відображає швидший ріст інших екосистем, що підвищуються в рейтингу. Для отримання більш детальної інформації, проаналізуємо тенденції провідних міст України у розвитку стартапів: Київ, Львів, Одеса, Харків (табл. 3).

Позиція країни в рейтингу залежить від кількості проектів, їх якості та бізнес-середовища стартап-екосистеми, позиція міста – від потужності екосистеми [17].

Виходячи з отриманих даних, бачимо, що у лише у Львові відбулося покращення позицій, що свідчить про ефективний розвиток та впровадження стартапів. У Києві, Одесі та Харкові відбувається зниження позицій у рейтингу розвитку стартапів. Таке зниження призвело до спаду загальної позиції, яку займала Україна у 2020 році порівняно з 2021 роком. Це свідчить про виникнення проблем в організації та управлінні стартапами, а також, можливо, у їх інфраструктурному забезпеченні.

Що стосується Львова, то рівень розвитку стартапів зріс, насамперед, завдяки ухваленій угоді «Про затвердження програми підтримки розвитку стуртап-культури (підприємництва) у 2018–2021 роках», метою якої була підтримка та стимулювання розвитку стартапів у фінансовій та інформаційній сфері [9].

Більшість стартапів, що реалізуються в Україні, пов'язані зі сферою інформаційних технологій, оскільки за умов їх ефективної реалізації можна отримати високі прибутки, а затрати – мінімальні. Розвиток ІТ в Україні має великі перспективи, адже дана сфера повністю пов'язана з Інтернет-мережею, а тому не обмежена кордонами і дає змогу завоювати значну частку світового ринку, не покидаючи при цьому країни.

Проте, на розвиток інформаційних технологій в Україні має вплив ряд негативних факторів, а саме: захист прав інтелектуальної власності, інвестиційний клімат, відтік українських розробників закордон. Так як держава уже працює над тим, щоб дані проблеми було ліквідовано, слід зазначити, що наразі в Україні стартапери отримують стабільні прибутки у сфері ІТ-аутсорсингу, а зростання ринку має більші темпи, ніж у країнах ЄС.

Таблиця 2

Показники розвитку стартапів країн-лідерів, України та суміжних країн в світовому рейтингу за 2021 р.

Місце	Країна	Зміна рейтингу (з 2020 року)	Загальна оцінка	Кількісна оцінка	Показник якості	Показник бізнесу
1	США	0	124,420	19,45	101,17	3,80
2	Великобританія	0	28,719	8,16	16,86	3,70
3	Ізраїль	0	27,741	5,48	19,14	3,13
4	Канада	0	19,876	6,58	9,75	3,55
5	Німеччина	0	17,053	3,64	9,93	3,49
29	Італія	-4	6,602	1,68	1,87	3,06
30	Польща	-3	6,515	1,40	1,95	3,17
31	Норвегія	+2	6,386	1,15	1,57	3,66
32	Чехія	-6	6,226	1,24	1,72	3,26
33	Нова Зеландія	+14	5,865	1,05	1,12	3,69
34	Україна	-5	5,705	1,01	2,09	2,60
35	Болгарія	-3	5,209	1,88	0,58	2,75
36	Чилі	-2	4,976	1,11	1,24	2,63

Джерело: сформовано на основі Global Map of Startup Ecosystems – StartupBlink [4]

Провідні міста України в міжнародних рейтингах стартапів за 2020–2021 роки

Назва міста	Зайнята позиція		Зміна рейтингу (з 2020 року)
	2020 рік	2021 рік	
Київ	32	48	-16
Львів	354	255	+99
Одеса	356	394	-38
Харків	441	513	-72

Джерело: сформовано на основі *Global Map of Startup Ecosystems – StartupBlink [4]*

Слід зазначити, що для усього світу 2021 рік став рекордним по залученню інвестицій у стартапи. Так, у 2021 році було залучено \$454 млрд., тоді як у 2020 році – \$332 млрд. [11]. Такий ріст свідчить про розвиток венчурної індустрії.

У 2021 році було виділено 8 найкращих стартапів в Україні за версією Forbes. Проаналізуємо величину їх інвестицій (рис. 1) та проведемо оцінку їх вартості (рис. 2).

Наведені стартапи відносяться до наступних видів діяльності: Gitlab – розробка програмного забезпечення; Grammarly – вебсервіси; Ajax Systems – розумні пристрої; People.ai – CRM; Restream – стримінг; MacPaw – застосунки; Jiji – електронна торгівля; Preply – онлайн-навчання. Зазначені галузі стартапів підтверджують факт про те, що в Україні стартапи найбільше розвиваються у сфері інформаційних технологій.

Аналізуючи дані рис. 1 можна зробити висновок, що такий стартап як MacPaw існує без залучення значних капіталовкладень, найбільше інвестицій потребує стартап Gitlab.

На рис. 2 не відображено стартапи Gitlab та Grammarly, адже оцінка їх вартості значно перевищує інші стартапи та становить \$6 млрд. та \$1–2,5 млрд. відповідно.

В Україні є достатня кількість масштабних та успішних стартапів, які в більшості пов'язані зі сферою інформаційних технологій. Для подальшого розвитку стартапів, державі необхідно здійснювати підтримку та сприяти подальшому розвитку інноваційної діяльності. Розвиток стартапів дає можливість створювати нові робочі місця, покращувати інвестиційний клімат та забезпечувати подальший розвиток інноваційної діяльності.

Проблемою в Україні є, насамперед, низький рівень зацікавленості держави в інноваційних проєктах, що змушує стартаперів співпрацювати з приватним сектором або ж шукати іноземних інвесторів. З цього випливає основна причина повільного розвитку стартапів в Україні (у порівнянні з США, країнами ЄС) – відсутність бажаючих, вітчизняних замовників, які б купили кінцевий продукт, створений в результаті інноваційної діяльності. Це змушує українських стартаперів розробляти чи продавати стартап проєкти за кордоном (у США, Європу, країни Азії), де отримати інвестиції та реалізувати ідеї значно легше, ніж в Україні.

В той же час, важливою умовою для успішної реалізації будь-якого стартапу є стабільне нормативно-правове забезпечення в країні, що включає в себе: здорову конкуренцію; правильно

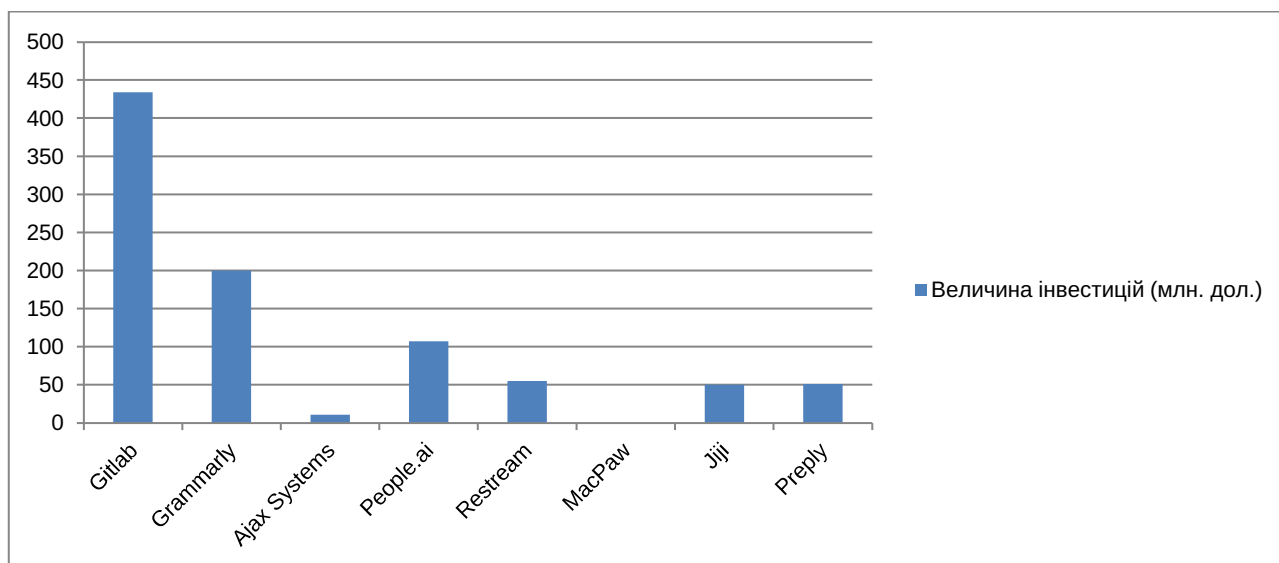

Рис. 1. Величина інвестицій найкращих стартапів в Україні за 2021 рік

Джерело: розроблено на основі [11]

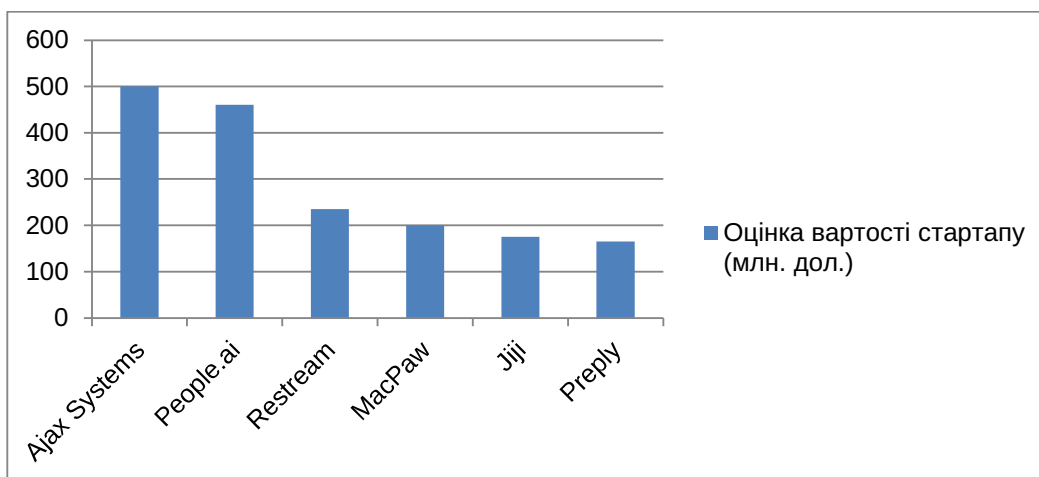

Рис. 2. Оцінка вартості окремих стартапів в Україні за 2021 рік

Джерело: сформовано автором на основі [11]

налагоджену правову систему, яка б не обмежувала дії стратперів; високий рівень освіти та допомога з боку університетів в інноваційних дослідженнях та розробленні нових ідей; фінансова підтримка з боку держави не тільки за умов, що проект є успішний, але й на початкових етапах розвитку; введення податкових пільг та інших економічних стимулів.

Розвиток стартап індустрії є перспективною та прибутковою формою ведення бізнесу в Україні, оскільки завдяки цьому не тільки виникають нові компанії, але й вирішуються проблеми малого та середнього бізнесу.

Ситуація, яка склалася в Україні, що стосується розвитку стартапів свідчить про те, що в країні високий рівень нереалізованого потенціалу в інноваційній діяльності. Найбільш успішними стартапами в Україні є ті, що стосуються сфери інформаційних технологій. Проте, найчастіше вони створюються в Україні, а їх подальший розвиток, інвестування та реалізація здійснюється за кордоном. Це є проблемою, оскільки більшість успішних ІТ стартапів пов'язують з Україною, лише завдяки громадянства їх розробників (тобто їх біографії), які насправді перебувають за кордоном і сплачують там податки. Звичайно, не всі стартапи є успішними, але більшість з них орієнтуються на міжнародні ринки. Розвиток українськими стратперами інноваційних проектів за кордоном відповідно гальмує економіку України.

Варто зазначити, що в Україні перспективною є не лише ІТ сфера, але й, враховуючи усі переваги країни, стартапи можуть ефективно розвиватись у переробній промисловості, фінансовій діяльності, страховій діяльності, телекомунікації тощо.

Нераціональна система оподаткування та недосконалість законів малого та середнього бізнесу гальмують розвиток ринку і це робить неможливим його відкрите функціонування. Для

подальшого розвитку стартапів в Україні необхідна підтримка з боку держави як в інноваційній сфері, так і в галузі венчурного інвестування.

Підтримка держави повинна здійснюватись комплексно та поєднувати в собі такі завдання:

- 1) орієнтація на розвиток підприємницької культури;
- 2) надання можливості стратперам брати участь у міжнародних програмах;
- 3) гарантія захисту прав стратперів, інтелектуальної власності;
- 4) збільшення обсягів інвестицій з боку держави для подальшого розвитку стартапу на території країни.

Поборовши усі проблеми, що стосуються розвитку стартапів та дотримуючись усіх запропонованих напрямків покращення політичної та економічної ситуації в країні, що має пряме відношення до інноваційної діяльності, можна стверджувати, що в майбутньому основою української конкурентоспроможності може стати розвиток стартапів, який буде здійснюватись за допомогою реалізації людського потенціалу. Ефективна реалізація стартапів є можливістю для розвитку країни в цілому та виходу на міжнародні ринки.

Висновки. Стартап – це сучасна форма започаткування інноваційного підприємництва, який має високий потенціал розвитку та розрахований на швидке зростання та можливість масштабування.

В Україні стартапи є новою та перспективною формою для подальшого введення бізнесу. За міжнародним рейтингом StartupBlink Україна в 2021 році займала 34 позицію серед 100 країн. За останні 20 років стрімких обертів набрала розробка стартапів в ІТ індустрії. Проте, в країні є чимало перспективних сфер, окрім ІТ, які в майбутньому можуть розвиватися і допоможуть вивести Україну на високі рейтинги.

Україна має великий потенціал та можливості, що стосуються розвитку стартапів у майбутньому, проте їх подальша реалізація можлива лише за умов ефективного втручання держави. Проблемаю для України є недостатній рівень підтримки стартаперів з боку держави, низький інвестиційний клімат в країні, а також неоднозначне нормативно-правове забезпечення. Зацікавленість держави в розвитку стартапів, зменшення ризиків та загроз в інноваційній діяльності бізнесу сприятимуть ефективній реалізації потенціалу стартап індустрії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Blank, S. G., & Dorf, B. (2012). The startup owner's manual: The step-by-step guide for building a great company. Pescadero, Calif: K & S Ranch, Inc.
- Eric Ries. (2011). The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses. New York : Crown Business, p. 320.
- Forbes. 30 кращих стартапів за версією Форбс. URL: <https://forbes.ua/ru/ratings/30-luchshikh-startapov-02042021-1251> (дата звернення: 05.01.2022).
- Global Startup Ecosystem Index 2021. Startupblink. URL: <https://www.startupblink.com/> (дата звернення: 11.01.2022).
- Бояринова К. О. Управління розвитком стартапів у вітчизняній екосистемі. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2020. № 3. С. 75–80.
- Дума О. І., Завтура К. О. Екосистема стартапів в Європі: кращі практики та уроки для України. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2021. № 3. С. 119–130.
- Кохан М. О., Мазур А. В. Регіональні детермінанти розвитку екосистеми стартапів у місті Львові. *Регіональна економіка*. 2019. № 4. С. 74–86.
- Кравченко М. О., Газарян Є. А. Особливості формування екосистеми стартапів в Україні. *Економіка та управління підприємствами*. 2019. № 5. С. 90–97.
- Офіційний сайт Львівської міської ради. У Львові продовжили програму розвитку стартап-культури на 2021 рік. URL: <https://lvivrada.gov.ua/povyny/item/9384-u-lyvovi-prodovzhyly-programu-rozvytku-startap-kulturny-na-2021-rik> (дата звернення: 11.01.2022).
- Ситник Н. І. Інфраструктурне забезпечення розвитку стартап проєктів в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. № 36. С. 59–63.
- Україна потрапила в топ-35 найбільших стартап-країн світу. *Бізнес*. URL: <https://www.business.ua/uk/ukraina-potrapyla-v-top35-naibilshykh-startapkrain-svitu> (дата звернення: 10.01.2022).
- Яцкевич І. В., Петрашевська А. Д., Кемарська Т. Г. Формування та розвиток стартапів в Україні: тенденції і перспективи. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2020. №1. С. 145-149.

REFERENCES:

- Blank, S. G., & Dorf, B. (2012) The startup owner's manual: The step-by-step guide for building a great company. Pescadero, Calif: K & S Ranch, Inc.
- Eric Ries (2011). The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses. New York: Crown Business, p. 320.
- Forbes. 30 krashchykh startapiv za versiieiu Forbs. Available at: <https://forbes.ua/ru/ratings/30-luchshikh-startapov-02042021-1251>.
- Global Startup Ecosystem Index 2021. Startupblink. <https://www.startupblink.com>.
- Boiarynova K. O. (2020) Upravlinnia rozvytkom startapiv u vitchyznianiі ekosystemi [Management of startup development in the domestic ecosystem]. *Naukovo-vyrobnychiy zhurnal «Biznes-navihator»*, no. 3, pp. 75–80.
- Duma O. I., Zavtura K. O. (2021) Ekosystema startapiv v Yevropi: krashchi praktyky ta uroky dlia Ukrainy [The startup ecosystem in Europe: best practices and lessons for Ukraine]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, no. 3, pp. 119–130.
- Kokhan M. O., Mazur A. V. (2019) Rehionalni determinanty rozvytku ekosystemy startapiv u misti Lvovi [Regional determinants of startup ecosystem development in Lviv]. *Rehionalna ekonomika*, no. 4, pp. 74–86.
- Kravchenko M. O., Hazarian Ye. A. (2019) Osoblyvosti formuvannia ekosystemy startapiv v Ukraini [Features of the formation of the startup ecosystem in Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*, no. 5, pp. 90–97.
- Ofitsiyniy sait Lvivskoi miskoi rady. Available at: <https://lvivrada.gov.ua/novyny/item/9384-u-lyvovi-prodovzhyly-programu-rozvytku-startap-kulturny-na-2021-rik>.
- Sytnyk N. I. (2019) Infrastrukturne zabezpechennia rozvytku startap proektiv v Ukraini [Infrastructural support for the development of startup projects in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, no. 36, pp. 59–63.
- Ukraina potrapyla v top-35 naibilshykh startapkrain svitu. *Biznes*. Available at: <https://www.business.ua/uk/ukraina-potrapyla-v-top35-naibilshykh-startapkrain-svitu>.
- Iatskevych I. V., Petrashevskaya A. D., Kemarska T. H. (2020) Formuvannia ta rozvytok startapiv v Ukraini: tendentsii i perspektyvy [Formation and development of startups in Ukraine: trends and prospects.]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*, no. 1, pp. 145–149.